

Леся Костюк

ОСОБЛИВОСТІ ЕТНОДЕМОГРАФІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН ЄВРОПИ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТОЛІТТЯ

У статті авторка аналізує етнодемографічні процеси в Європі у вказаний період.

Ключові слова: етнодемографічна політика, приріст населення, народженість, смертність, Європейський Союз, емігранти.

Етнодемографічна політика – це ціленаправлена діяльність державних органів влади, соціальних інститутів у сфері регулювання приросту населення, збереження або зміна динаміки його чисельності та структури. Іншими словами, це політика, що впливає на народження, шлюб, розлучення, смертність, на вікову структуру суспільства. В широкому розумінні етнодемографічну політику ототожнюють з політикою в області нараселення, а в більш вузькому значенні, як одну із складових етнодемографії. Вона тісно переплітається з соціальною та економічною політикою, але разом з тим має свої особливості. В якості об'єкта дослідження якої виступають країни Європи.

Метою ставимо розкриття основних демографічних проблем в Європі у вказаний період. Завдання статті передбачають висвітлення загальних тенденцій і проблем народонаселення, котрі склалися в країнах Європи.

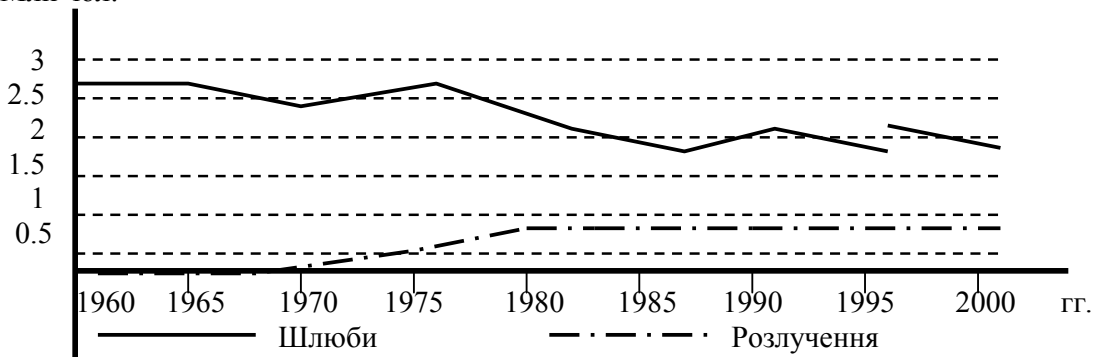
Дослідження проблеми досі не знайшло достатнього висвітлення в світовій історіографії. Окремі аспекти відображені в працях В. Валентея, А. Кваші [1], С. Капіци [2], В. Рималова [3], А. Слуки [4] та ін.

В кінці 90-х рр. ХХ ст. в Західній Європі збереглися високі темпи економічного зростання, збільшення ВВП, річні темпи інфляції у більшості держав не перевищували 2–3 %. Рівень життя за цей час помітно підвищився, однак значна кількість демографічних показників різко зменшилася.

Демографічна криза в країнах Старого Світу викликала занепокоєння в політиків та експертів, вражають певні протиріччя: падіння народженості й збільшення середньої тривалості життя, що в свою чергу веде до старіння і загального зменшення чисельності корінних етносів. Так, у 1999 р. в Західній Європі народженість становила 11,8 %, а смертність – 10,0 %, у той же час у світі ці показники були відповідно 24,0 % та 9,0 %. Дуже низький коефіцієнт сумарної народженості (середнє число дітей народжених однією жінкою за своє життя). Майже у всіх країнах Європи цей коефіцієнт помітно нижчий (2,1 %) тієї величини, при якій забезпечується розширення репродуктивності майбутніх поколінь.

Багато фактів свідчать про порушення традиційних сімейних відносин європейців. Серед яких стало модно вступати в шлюб у пізньому віці або жити в громадянському шлюбі. В результаті помітно збільшився середній шлюбний вік чоловіків – 33–35 р., жінок – 30–32 р. З'являється все більше сімей, де тільки одна дитина. З ростом кількість розлучень і дітей народжених позашлюбом (в країнах Європи в 1999–2000 рр. в результаті їх число становило 23,4 % від всіх дітей). Таб. 1.

Млн. чол.

Разом з тим, в державах Європи низькі показники дитячої смертності та велика середня тривалість життя, що визначається високим відсотком людей, старших 65 р. Невипадково етноси Західної Європи називають “старі нації” в більшості кількості дітей до 15 р. відповідає віковій групі людей старше 65 р.

У 2003 р. німецькі вчені підраховали, що у 1910 р. середній вік населення не досягав 24 р., а у 2003 р. вже перевищував 40 р. Ці демографічні зміни в першу чергу пов’язані зі зниженням народжуваності. Так, у країнах Євросоюзу показник природного приросту населення складає 1,5 дитини на жінку. Забезпечити розвиток нації може лише показник в 2,1 дитини на жінку [2, с. 13].

У східноєвропейських країнах – членах ЄС на початку XXI ст. теж різко знижуються показники народжуваності. Цей факт, на думку дослідників, в першу чергу пов’язаний з доходами на одну особу. Порівняно не стабільна економіка в Польщі, Румунії, Болгарії призводить до показника – 1,3 дитини на жінку. У Західній Європі все більше дітей народжується в Ірландії – в середньому 2 дитини на жінку. На другому місці Франція з показником 1,9, Фінляндія – 1,7, Швеція – 1,5, Англія – 1,3 та Данія – 1,1 [3, с. 108].

Приріст населення в країнах Європи регулюється і міграцією населення. Показник міграції в 2003 р. складав 0,04 %. Вчені прогнозують, що чисельність населення в Європі збільшиться до 2025 р., лише за рахунок емігрантів, а згодом знову почне зменшуватися [4, с. 95]. У деяких країнах ЄС приріст населення вже досягає нульової позначки. Лідером серед таких держав є Німеччина, в якій ця тенденція простежується з 1972 р. У 1993 р. до неї приєдналася Італія, Австрія та Греція, котрі за даними Єврокомісії, наближаються до нульової позначки.

Тривалість життя в державах Євросоюзу на початку XXI ст. становить 78 р. У 15 “старих” членах ЄС досягає 79 р., а у країнах, котрі приєдналися до європейської співдружності – 74 р.

Слід додати, що показники середньої тривалості життя людини в країнах ЄС мають багато розбіжностей. Так, у державах Балтії середній час життя чоловіків складає 66 р., а в Швеції – 78 р., Іспанії, Франції цей показник для жінок – 84 р., Латвії – 76 р. [5, с. 148].

На демографічні зміни в Європі істотно впливає соціальний та економічний розвиток континенту. За прогнозами науковців у 2030 р. чисельність працездатного населення (у 15–64 р.) в Європі зрівняється з показниками 2005 р. та в загальному зменшиться на 20,8 млн. чол.

В 1996 р. ООН проводить ряд опитувань лідерів західноєвропейських держав, як вони оцінюють демографічну ситуацію у своїх країнах, чи дійсно проводиться демографічна політика. Більшість лідерів держав Європи стверджують, що необхідно збільшувати народжуваність і висловили ряд пропозицій, як це зробити. Так, 1998 р. в країнах ЄС було прийнято низку законів, котрі продовжують відпустку жінкам при народженні дитини (від 14 до 16 тижнів) у збереженням заробітної плати (виплати в повному обсязі або 75–80%) [8,

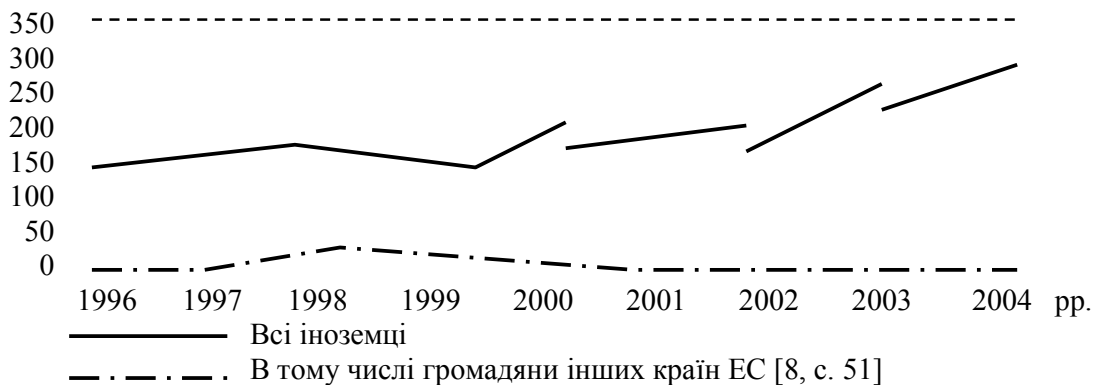
с. 50]. Окрім цього, згідно з законодавством заборонялося звільняти жінку з роботи в період такої відпустки.

Євросоюз розробляє стратегію пом'якшення соціальних та економічних наслідків зниження чисельності населення країн Європи. Прибуття мігрантів – третя риса демографічного розвитку – уже сьогодні допомагає компенсувати низьку народжуваність в Європі. Свідченням цього є те, що в 1996 р. якісний приріст населення становив 280 тис. чол., а мігрантів майже 800 тис. чол. Однак, Єврокомісія в робочих документах з проблем демографії 2007 р. зазначає, що подальший ріст міграції може сильніше загострити проблему інтеграції іноземців, яка стоїть на даний час в багатьох країнах Європи.

Саме тому Європа стала основним центром імігрантів, домінуючи над США (до недавнього часу виступала лідером за цими показниками). Сама міграція, в її нинішніх масштабах помітно змінила національний склад населення окремих західноєвропейських країн і всього регіону взагалі.

При цьому багато емігрантів намагаються одержати громадянство тих країн, де працюють оstarбайтерами (Таб. 2).

Тис. чол.

На початку XXI ст. цей процес набув масового характеру: в останні роки громадянство одержало понад 500 тис. чол.

Поряд із загальними тенденціями ситуація в кожній країні Європи має свої специфічні особливості, адже кожна держава шукає шляхи для нормалізації демографічної ситуації.

Зокрема, уряд Франції створив комісію з проблем старіння населення в жовтні 2000 р., котра дійшла висновку, що жіночий генофонд в країні не обновлюється, тому єдиним виходом є збільшення емігранток молодих жінок, здатних народжувати, переважно з Росії. Схожу політику розробляють правлячі органи інших країн Західної Європи (Таб. 3) [9, с.145].

Демографічні показники країн Європи в 1999 р. (в %)

Країни	Народжуваність	Смертність	Прир. приріст	Доля населення		Середня трив. життя		К-ть народжуваності
				Молодш. 15 р.	Старше 65 р.	Чоловіки	Жінки	
Австрія	11,0	10,1	0,9	17,6	15,2	73,6	80,1	1,4
Бельгія	11,3	10,3	1,0	17,6	15,4	73,4	80,2	1,6
Великобританія	12,5	11,0	1,5	19,4	15,7	74,0	79,2	1,7
Німеччина	9,4	10,8	-1,4	17,3	15,3	73,3	74,8	1,3
Греція	9,7	9,6	0,1	16,3	15,4	75,0	80,3	1,3
Данія	13,3	12,1	1,2	18,0	15,8	72,7	77,8	1,8
Іспанія	9,2	8,7	0,5	17,1	15,4	74,3	81,5	1,2
Ірландія	13,5	8,8	4,7	10,6	15,0	73,0	78,6	1,9

Італія	9,1	9,5	-0,4	24,7	11,5	74,9	81,4	1,2
Люксембург	13,2	9,3	3,9	15,1	16,4	73,0	80,2	1,7
Нідерланди	12,3	8,8	3,5	18,3	13,9	74,6	80,4	1,5
Португалія	10,8	10,5	0,3	18,2	14,4	71,3	78,6	1,4
Фінляндія	12,2	9,6	2,6	18,0	14,1	72,8	80,2	1,8
Франція	12,5	9,2	3,3	16,9	15,1	73,9	81,8	1,7
Швеція	11,7	10,6	1,1	18,9	17,5	72,2	81,4	1,7

Як показують дані таблиці, в європейських країнах народжуванність не перевищує смертність, приріст населення в окремих країнах різко падає і має від'ємний показник. Щодо тривалості життя населення, то вона різко збільшується майже у всіх країнах.

У цей же час уряди Європейських країн намагаються зменшити число неодруженого населення (Таб. 4) [9, с.150].

Сімейний стан людей віком 30-39 років в країнах Європи в 2000 р. (%)

Країни	Чоловіки			Жінки		
	Одинокі	В шлюбі	Розлучені	Одинокі	В шлюбі	Розлучені
Великобританія	27,7	67,2	5,1	21,1	71,0	7,9
Німеччина	31,3	62,0	6,5	18,5	72,6	8,0
Ісландія	43,6	49,6	6,8	33,8	57,4	8,3
Швейцарія	29,0	66,2	4,6	20,2	72,2	7,0
Швеція	50,9	42,6	6,5	38,7	52,0	9,9
Франція	32,6	60,9	6,2	23,8	66,9	8,4

Разом з тим збільшується кількість дітей народжених поза шлюбом (Таб. 5), максимально скоротилися розлучення.

Відсоток дітей, народжених поза шлюбом в 2000 р.

Країни	Діти, народжені поза шлюбом
ЄС (в середньому)	23,4
Бельгія	15,0
Данія	46,5
Німеччина	16,1
Греція	3,0
Іспанія	10,8
Франція	37,2
Італія	8,1
Люксембург	13,1
Нідерланди	15,5
Австрія	27,4
Португалія	18,7
Фінляндія	33,1
Великобританія	33,6
Швеція	53,0

Аналіз демографічної ситуації в країнах Європи кінця ХХ – початку ХХІ ст. дозволяє констатувати старіння і вимирання окремих націй. Продемонстровано шляхи виходу із демографічної кризи: збільшення загальної кількості населення за рахунок імігрантів, надання пільг матерям. Проте позитивним є досвід Євросоюзу щодо збільшення середньої тривалості життя людини. Перспективним є вивчення шляхів продовження життя людей та впровадження цих програм на пострадянському просторі.

Список використаних джерел

1. Валентей Д., Кваша А. Основы демографии. – М. – 1989. – 288 с.
2. Капіца С. Людство та сучасний демографічний вибух // Викладання історії в школі. – 2001. – № 4.
3. Рымалов В. Новые демографические контуры // Международная жизнь. – 1997. – № 9.
4. Слука А. Демографические проблемы Западной Европы // Современная Европа. – 2000. – № 4.
5. *Народонаселение: современное состояние научного знания* / Под. ред. Валентей Д. – М.: МГУ, 1991. – 228 с.
6. *Народонаселение стран мира. Справочник* / Под. ред. Урланиса Б., Борисова В. – М. – 1984. – 446 с.
7. *Население мира. Демографический справочник* / Под. ред. Борисова В. – М.: “Мысль”, 1989. – 478 с.
8. Красинец Е. Миграция населения контуры // Экономист. – 1997. – № 8.
9. Штемпель Д. Населения мира в 2000 году: численность, рождаемость, продолжительность жизни. – М.: “Мысль”, 1988. – 207 с.

Lesya Kostyuk

PECULIARITIES OF ETHNODEMOGRAFIC DEVELOPMENT IN THE COUNTRIES OF EUROPE AT THE END OF THE 20TH – THE BEGINNING OF THE 21ST CENTURIES

In the article the author analyses ethnodemografic processes in Europe at the indicated period of time.

Key words: ethnodemografic policy, increase of population, berth rate, death rate, European Union, emigrants.